

Darija Bartkutė¹

Vytauto Didžiojo universitetas

K. Donelaičio g. 58, Kaunas 44244, Lietuva

E. paštas: darija.bartkute@gmail.com, darija.bartkute@leu.lt

Moksliniai interesai: erdvės deiksė, diskurso analizė, kontrastinė pragmatika, tekstynų lingvistika

**Kiekybinė parodomųjų įvardžių vartoseną
verstiniame ir neverstiniame tekste**

Šio straipsnio tikslas yra įvertinti parodomųjų įvardžių paplitimą verstiniame lietuvių kalbos tekste bei neverstiniame anglų ir lietuvių kalbos tekste. Taikomas kiekybinis metodas ir kontrastinė analizė, paremta duomenų šaltinių trianguliacija, siekiant atskleisti, ar parodomieji įvardžiai demonstruoja skirtingus paplitimo modelius originaliame anglų kalbos ir verstiniame lietuvių kalbos tekste, palyginti su verstiniu ir neverstiniu lietuvių kalbos tekstu. Tyrimo medžiaga rinkta iš J. K. Rowling knygos „Haris Poteris ir Ugnies taurė“ ir A. Tapino fantastinio romano „Vilko valanda“. Nustatytos vartosenos preferencijos neleido išvelgti reikšmingų parodomąjo įvardžio vartosenos tendencijų skirtumų verstiniame ir neverstiniame lietuvių kalbos grožinės literatūros tekste, tačiau pastebėti reikšmingi tarpkalbiniai kiekybinės vartosenos skirtumai. Keliamos prielaidos, kad komunikacinio skirtumo verstiniame ir neverstiniame lietuvių kalbos tekste nėra, nes laikomasi žanrui ir kalbai būdingų deiksės vartojimo konvencijų, ir kad lietuvių kalbos tekstuose dominuoja parodomąjo įvardžio vartosenos preferencijos, darančios įtaką ryškesniam teksto pragmatiniam eksplicitiškumui, nei esantis anglų kalboje.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: erdvės deiksė, demonstratyvai, ekvivalentiškumas, pragmatinis eksplicitiškumas, komunikacinė norma.

Įvadas

Deiktinių elementų tyrimuose plačiai naudojamos dvikrypčiais elektroniniais vertimų tekstynais, siekiant patikimai įrodyti, kad asimetrija tarp vertimų paradigmų signalizuoja ne tik tarpkalbinius sisteminius skirtumus, patvirtina arba atmets vertimo universalijas, bet

¹ **Darija Bartkutė** Lietuvos edukologijos universiteto anglų filologijos ir anglų kalbos mokymo bakalauras ir magistro laipsniai, ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto tarptautinės rinkodaros magistro kvalifikacinis laipsnis, kalbinės komunikacijos ir anglų kalbos diskurso studijų lektorė Lietuvos edukologijos universitete, Lietuvos anglų kalbos mokytojų asociacijos narė, Vytauto Didžiojo universiteto doktorantė, besidominti lingvistinės pragmatikos sritimi.

ir padeda identifikuoti komunikacinius pragmatinius dėsningumus. Palyginti žemą deiktikų formalių vertimų ekvivalentiškumo lygmenį lemia morfosintaksinės, semantinės, pragmatinės ir diskurso transformacijos (Richardson 1998: 124). Diskurso pragmatiniu lygmeniu skirtingos kalbinės kultūros (angl. *linguacultures*) pasižymi skirtingomis komunikacinėmis ypatybėmis, tai žymi skirtingas komunikacines normas ir diskurso praktikas (House 1997: 92). Tarpkalbinė analizė pragmatiniu diskurso lygmeniu gali atspindėti skirtingas komunikacijos preferencijas eksplicitiškumo (angl. *explicitness*) atžvilgiu (House 1997; 2015).

Identifikuojant teksto eksplicitiškumą / implicitiškumą nustatomos tarpkalbinės komunikacinės bei pragmatinės skirtybės, atsirandančios naudojant modalines priemones, teksto jungiamąsias priemones ir deiktinius elementus (Becher 2010; 2011; House 1997; Kranich 2016). Pastarieji atitinkamai siejami su skirtybėmis tarpasmeninės ir tekstinės metafunkcijos lygmenyje. Kadangi daugiau dėmesio skiriama pragmatiniams ir stilistiniams kontrastams, vengiama išsamesnių sisteminių ir tipologinių įžvalgų, nors prielaida, kad komunikacines pragmatines skirtības nulemia leksikogramatiniai požymiai, nėra atmetama (Becher ir kt. 2009: 125; Kranich 2016: 29). Deiktikų vertimo transformacijų analizė ir lyginamoji analizė siejama tiek su tipologiniais tarpkalbiniais skirtumais, tiek su komunikacine eksplikavimo / implikavimo teorija.

Eksplicitiškumo sąvoka skiriama nuo eksplikavimo (angl. *explicitation*), kuris apibrėžiamas kaip vertimo proceso požymis, atsirandantis kaip vertimo strategijų taikymo pasekmė (Klaudy, Károly 2005: 15). Į vertimo procesą orientuota kokybinė analizė eksplikavimą sieja su kalbos vieneto denotaciniu tikslumu ir referenciniu specifiškumu. Deiktiniai žodžiai eksplikuojami, jeigu jie tikslinami arba pakeičiami nedeiktiniais pilnos leksinės reikšmės žodžiais (Becher 2011: 98; Pavesi 2015: 155). Implikavimas siejamas su leksinės ir gramatinės reikšmės neutralizavimu ar praleidimu. Eksplicitiškumas apibrėžiamas kaip pragmatinis teksto ir diskurso požymis, kurį galima kiekybiškai įvertinti palyginant verstinius ir neverstinius analizuojamų kalbų tekstus (Baumgarten ir kt. 2008: 191; House 2015: 107).

Šio tyrimo tikslas – įvertinti kiekybinius parodomųjų įvardžių (demonstratyvų) vartosenos ypatumus angliškame ir lietuviškame grožinės literatūros tekste, siekiant patvirtinti arba paneigti prielaidą, kad erdvės deiksės raiška lemia skirtingą teksto pragmatinį eksplicitiškumą / implicitiškumą analizuojamose kalbose. Tvirtintina prielaida, kad deiktinis centras verstiniame lietuvių kalbos tekste menkai aktualizuojamas dėl fakultatyvių leksinių ir gramatinių priemonių gausos, tačiau komunikacinių normų atžvilgiu lietuvių kalbos tekstas nebūtinai pragmatiškai implicitiškesnis už anglų kalbos tekstą.

1. Teorinės prielaidos

Tradicinė Blum-Kulkos (1986) eksplikavimo teorija, kurioje pabrėžiama inherentiška vertimo sąsaja su eksplikavimo procedūromis, yra atkreipusi kritikų, teigiančių, kad eksplikavimo ar implikavimo procesai priklauso nuo esminių sintaksinių ypatybių, leksinio inventoriaus ir komunikacinių normų analizuojamose kalbose, dėmesį (Baumgarten ir kt. 2008: 177; Becher 2011: 218). Vienu iš esminių tradicinės eksplikavimo teorijos kritikų

argumentų akcentuojama, kad dėmesys turėtų būti sutelktas į specifiškesnę hipotezę, teigiančią, kad eksplikavimo ar implikavimo poslinkiai apibrėžiami leksikogramatinių ir tekstinių pragmatinių faktorių, kurie sąmoningai ir nesąmoningai daro įtaką vertimo sprendimams.

Tyrimuose, orientuotuose į kitas kalbų poras, pabrėžiamos įvairios asimetrijų tarp vertimų paradigmu priežastys, signalizuojančios subtilius gramatinius skirtumus bei tekstines ir pragmatines tendencijas. Laiko prievoksmio *now / nå* analizė anglų ir norvegų kalbose atskleidžia žemą formalaus ekvivalentiškumo lygmenį, kadangi norvegų kalboje stebima perteklinė šio deiktiko vartoseną (Hasselgård 2006: 110). Analogiška perteklinė demonstratyvų vartoseną stebima kalbose, kuriose deiktiniam elementui būdingas semantinis išblukimas, o vartoseną tam tikrose pragmatinėse funkcijose nesutampa, nors tai nereiškia, kad deiktiniai elementai nėra neišverčiami jų formaliais atitikmenimis (Vanderbauwhede ir kt. 2011: 462). Perteklinis deiktinis žymėjimas verstiniame tekste (angl. *deictic overmarking*) susijęs su deiktiko vartoseną tam tikrose gramatinėse struktūrose bei dažnesne vartoseną koheziniams ryšiams reikšti (Ribera, Cuenca 2013: 45).

Vokiečių kalbos tradicijoje atlikti deiktikų tyrimai žemą kai kurių deiktikų ekvivalentiškumą sieja su aukštesniu kalbos koheziniu eksplicitiškumu (angl. *cohesive explicitness*) (Becher 2010: 1333), semantiniu preciziškumu (angl. *semantic precision*) ir informaciniu tankumu (angl. *informational density*) (Baumgarten ir kt. 2008: 184). Aukštas tekstinės kohezijos ir koherencijos lygmuo siejamas su aukštu vokiečių kalbos eksplicitiškumu (palyginti su anglų kalba), kada eksplikavimas laikomas kalbos norma, nors iš esmės tarnauja kaip neprivaloma priemonė komunikaciniam teksto aiškumui didinti.

Pastebima ir tai, kad reikšmės perteklius gali būti koreguojamas tiek originale, tiek verstame tekste, o pastarajame perteklinė informacija yra mažiau toleruojama. Panašių išvadų suformuluota anglų ir italų kontrastinės ir stilistinės demonstratyvų analizės darbuose. Pavesi (2015: 155) pažymi, kad tik penktadalis visų parodomųjų įvardžių iš originalo perkeliama į verstinį tekstą. Aiškinama tuo, kad verstiniame tekstui atspindinti natūralios kalbos bruožus, pasirenkamos vertimo strategijos priveda prie kumuliatyvinio pokyčio reiškiant verbalinį deiksės turinį (Pavesi 2013: 125). Dėl to stebimas „restruktūrizavimas“ tekstiniame ir pragmatiniame lygmenyje.

Norint paaiškinti pragmatinio eksplicitiškumo reiškinį, nepakanka remtis šaltinio ir verstinio teksto duomenimis. Manoma, kad atliekant tekstynais paremtus tyrimus, būtina įtraukti ir palyginamuosius tekstynus, reprezentuojančius atitinkamos kalbos konkretaus žanro lingvistinę sudėtį (Baumgarten ir kt. 2008: 199; House 2015: 109). Teigiama, kad toks duomenų trianguliacijos metodas pasitarnauja atskleidžiant tarpkalbinius sisteminius skirtumus, verstinio teksto ypatybes ir platesnės prasmės komunikacinius skirtumus, kuriuos House (1997) įvardija kaip kultūrinį filtrą (angl. *cultural filtering*). Baumgarten ir kt. (2008: 188) aiškinimu, „lygiagretus ir palyginamasis tekstynas pasitarnauja įvertinant, ar formalūs atitikmenys vartojami tuose pačiuose kontekstuose tam pačiam komunikaciniam tikslui realizuoti, ir ar originalo ir vertimo tekstų struktūros atlieka tą pačią komunikacinę funkciją“.

2. Metodas

Malamatidou (2017) suformuluotas tekstynų trianguliacijos metodas yra vienas pirmųjų bandymų sistemingai apibrėžti keleriopų duomenų panaudojimo galimybes. Remdamasi Zannettino (2000) ir Bernardini (2011), Malamatidou (2017: 32) pateikia supaprastintą duomenų tiranguliacijos schemą, skirtą dviem kalboms palyginti (angl. *tripartite corpus structure*). Pagrindinė tekstų kombinacija yra verstinio teksto palyginimas su neverstiniu, o duomenys derinami taip, kad vieno duomenų tipo pagrindu gauti rezultatai būtų logiškas indėlis į kito duomenų tipo pagrindu gautus rezultatus. Šiame darbe duomenų trianguliacijos metodu siekta: 1) nustatyti dažniausius anglų kalbos parodomųjų įvardžių atitikmenis grožinės literatūros vertimo tekste ir 2) palyginti kiekybinę leksinių atitikmenų vartosena to paties žanro verstiniame ir neverstiniame lietuvių kalbos tekste. Darbo objektas – artimojo (angl. *proximal*) ir tolimojo (angl. *distal*) rodymo anglų kalbos parodomieji įvardžiai ir jų atitikmenys lietuvių kalboje.

Erdvės deiktikų (t. y. vietos prievėksmių *here / there (čia / ten)* ir parodomųjų įvardžių *this / that (ši(s) / šita(s); ta(s); ana(s)* semantika anglų ir lietuvių kalbose apibrėžiama artumo / tolumo opozicija, o pragmatinės funkcijos skirstomos į keturias universalias reikšmių kategorijas: deiktinę (situacinę), diskurso deiktinę, anaforinę ir rekognicinę (žr. Diessel 1999: 113; Himmelmann 1996: 240; Levinson 2004: 108). Darbe tiriami anglų kalbos parodomųjų įvardžių vertimo atitikmenys visuose pragmatiniuose kontekstuose, nes tai turi įtakos verstinio ir neverstinio teksto pragmatinio eksplicitiškumo vertinimui. Analizės rezultatai klasifikuojami pagal vertimo atitikmens tipą, kurio pagrindu pateikiama išvalgų apie vartosenos neatitikimus.

Imitavimo sumetimais pasitelktas suskaitmenintas J. K. Rowling romaną *Haris Poteris ir Ugnies taurė* ir jo vertimas į lietuvių kalbą (vertė Z. Marienė). Hario Poterio vertimų tekstyno pagrindu atlikta demonstratyvų tyrimų Europos kalbose (pvz., Da Milano 2007). Grožinė literatūra žanrų tipologijos ir variacijos skalėje turi sąsają su šnekamosios kalbos ypatybėmis (Biber 1988; Biber, Conrad 2009), todėl yra tinkama deiktikų raiškos terpė. Kaip palyginamasis neverstinės literatūros tekstas naudojamas A. Tapino fantastinis romanas *Vilko valanda*. Šaltiniai naudojami necituojant daugiau nei vieno sakinio. Suskaitmeninti tekstai automatiškai sakinio lygmeniu buvo sulygiuoti naudojant „InterText“ lygiavimo redaktorių ir koreguojami rankiniu būdu. Automatinė formų paieška atlikta naudojant „ParaConc“ ir „AntConc“ konkordavimo įrankius. Ekvivalentiškumo parametrai įvertinti remiantis Johanssono (2007) vertimo atitikmenų tipologine klasifikacija. Metaanalizės įrankiai naudojami remiantis automatinė laisvai prieinama skaičiuokle (*Log-likelihood and effect size calculator*). 1 lentelėje pateiktas tekstų žodžių skaičius.

1 lentelė. Žodžių skaičius tekstuose

Teksto tipas	Žodžių skaičius
EN-orig.	197 503
LT-vert.	143 415
LT-orig.	104 062
Iš viso	444 980

3. Tyrimo rezultatai

3.1 *Vertimo atitikmenys*

Įvardžių *this / that* ir *these / those* paieška atlikta automatiškai, į analizę įtraukus visus rezultatus. Konkordanso eilutės buvo koduojamos pagal atitikmens tipą, t. y.: a) leksiniai atitikmenys (angl. *congruent correspondences*), b) kompensojamieji atitikmenys (angl. *divergent correspondences*) ir c) nuliniai atitikmenys (angl. *zero correspondence*) (Johansson 2007: 23–25). Kitame analizės etape buvo atlikta visų leksinių atitikmenų kaitybinių formų paieška originaliame ir verstiniame lietuvių kalbos tekste. Leksiniais atitikmenimis laikomi tai pačiai kategorijai arba kalbos daliai priklausantys elementai:

- 1 pavyzdys. But don't worry about that.
Tačiau dėl to nesirūpink.
- 2 pavyzdys. A weird thing happened this morning, though.
Bet ši rytą atsitiko keistas dalykas.
- 3 pavyzdys. What on earth did you give that Muggle boy?
Kokio šlamšto uždavei tam Žiobariūkščiui?

Leksinės atitikties pavyzdžiai parodė, kad semantinio turinio sutapimai pastebimi absoliutiniam demonstratyvui *tai / šitai* nurodant predikatinės struktūras (Rosinas 1996; 2009). Anglų kalboje šią funkciją atlieka ir artimojo, ir tolimojo rodymo demonstratyvas (*Longman Grammar of Spoken and Written English* 1999: 349). Formalūs atitikmenys vartojami ir deiktiniuose laiko pasakymuose, konkretiesiems demonstratyvams užimant būdvardžio poziciją. Vietos ir laiko pasakymai turi tenkinti stipriosios identifikacijos sąlygą, todėl demonstratyvai yra mažiau fakultatyvus vienetas (Rosinas 2009: 81). Trečiasis pavyzdys iliustruoja formalų sutapimą rekognicinėje demonstratyvo *that* vartosenoje, kai referentas identifikuojamas pašnekovų bendrų (privačių) žinių pagrindu.

Kompensojamosios atitikties atvejais kalbos vieneto reikšmė iš dalies perteikiama priemonėmis, priklausančiomis kitoms kalbos dalims:

- 4 pavyzdys. But at that moment, there was a deafening rumble...
Tačiau tada siaubingai trenkė griaustinis...
- 5 pavyzdys. How am I supposed to concentrate with all this noise going on?
Kaip aš galėčiau tokiame triukšme susikaupti?
- 6 pavyzdys. Volkov and Vulchanov had better get back on those brooms.
Volkovas ir Valčanovas verčiau tegu sėda ant savo šluotų.

Atitikmenų analizė parodė, kad dažniausios demonstratyvų kompensacinės priemonės yra vietos ir laiko prieveiksmiai, būdvardiškieji parodomieji įvardžiai bei asmeniniai įvardžiai. Deiktiniuose (situaciniuose) kontekstuose atitikmens funkciją atliko nurodomoji dalelytė ir prieveiksmiai *čia / ten*. Įvardis *toks(ia)* vartotas deiktiniuose kontekstuose, tačiau produktyvumu pasižymėjo anaforos ir diskurso deiksės raiškoje. Akivaizdu, kad

kompensuojamųjų atitikmenų vartojimas kai kuriais atvejais lėmė ryškesnius semantinius pakitimus.

Performulavimo (angl. *reformulation*) strategija pasižymi konteksto transformacija ir leksiniu perfrazavimu perteikiant pasakymo reikšmę, kuri dažniausiai lieka implikuojama. Performulavimas įvardijamas kaip funkcinis ir stilistinis sistemos ekvivalentas. Taip pat įvardijamas kaip sintagminio pobūdžio atitikmuo. Performulavimas stebimas tada, kai verstinės kalbos kultūriniame kontekste tam tikras pasakymas įgyja skirtingą raišką (Vermeer 1978 / 2000: 223):

7 pavyzdys. He annoys me too, come to that.

Tiesą sakant, erzina ir mane.

8 pavyzdys. You need to put that away, Miss Brown when I'm talking.

Turite nežaisti, panele Rude, kai aš kalbu.

9 pavyzdys. Crouch could be thinking along these lines?

Galbūt ir Susitraukėliui panašiai atrodo.

Nulinė atitiktis apibrėžiama kaip kalbos vieneto praleidimas vertime, o tai reiškia, kad reikšmė arba anuluojama, arba iš dalies implikuojama (Johansson 2007: 26). Pabrėžtina, kad struktūrinis ir leksinis performulavimas nėra vykdomas, deiktinis elementas tiesiog praleidžiamas. 10 pavyzdys iliustruoja, kad rekognicinio demonstratyvo praleidimas laikytinas stilistiškai motyvuotu, kadangi verstiniame tekste konotacinė (empatinė) reikšmė gali būti neutralizuojama. Kiti nulinės atitikties pavyzdžiai rodo praleidimus, kurie yra labiau gramatiškai nei pragmatiškai motyvuoti.

10 pavyzdys. I didn't put my name in that Goblet.

Klausyk, aš nedėjau savo vardo į \emptyset Taurę.

11 pavyzdys. But that doesn't matter.

Tačiau \emptyset nesvarbu.

12 pavyzdys. But Harry wasn't going to stand for this.

Tačiau Haris \emptyset neišsigando.

2 ir 3 lentelėse pateikiami vertimo atitikmenys. Kitų priemonių vartosena priklauso kalbos vienetai, kurių nebuvo aptikta daugiau negu penki atvejai. Atitikmenų analizė rodo pakankamai aukštą formalaus demonstratyvų ekvivalentiškumo stoką ir patvirtina prielaidą, kad lietuvių kalbos demonstratyvai nėra tipinė priemonė anglų kalbos demonstratyvų semantiniame turiniame verstiniame tekste reikšti. Dažniausiai pasitaikantys leksiniai atitikmenys yra demonstratyvai *ši(s)* / *šita(s)* ir *ta(s)*. Pastebima, kad nors įvardžio *ana(s)* angliškas atitikmuo yra tolimojo rodymo demonstratyvas, vertimo tekste rasti tik du jų vienaskaitos atvejai (plg. Judžentytė 2017: 191). Kompensuojamosios leksinės priemonės pasiskirsčiusios gana tolygiai, išskyrus performulavimo atvejus.

2 lentelė. *This / these* atitikmenų absoliutus dažnis vertimo tekste

Forma	Atitikmenys LT-vert.					
	Leksiniai (n=202)		Kompensuojamieji (n=197)		Nuliniai (n=81)	
This / these (n=480)	<i>ši(s) / šita(s)</i>	97	<i>toks</i>	31	Praleidimas	81
	<i>tai</i>	32	<i>čia / čionai</i>	29		
	<i>ta(s)</i>	26	<i>dabar</i>	12		
	<i>tie / tos</i>	25	<i>viskas</i>	12		
	<i>šitai</i>	8	<i>taip</i>	9		
	<i>šitie / šitos / šie / šios</i>	14	<i>daiktavardis</i>	10		
			<i>jis / savo</i>	13		
			<i>šįsyk</i>	7		
			Performulavimas	40		
		Kita	34			
Iš viso	42 %		41 %		17 %	

Dalis kompensuojamųjų priemonių yra kiti deiktiniai žodžiai, o tai reiškia, kad analizuotam tekstui nebūdinga denotacinio eksplikavimo strategija. Eksplikavimo poveikis pastebimas, kai parodomasis įvardis pakeičiamas daiktavardžiu ar pasitelkiama performulavimo strategija. Nulinės atitikties atveju rasta daugiau nei eksplikavimo, tačiau implikavimas taip pat nėra vyraujantis. Pragmatinių kontekstų analizė leido išvengti, kad deiktinės referencijos atveju formalus demonstratyvų ekvivalentiškumas yra aukštesnis nei esant tekstinėms reikšmėms. Perteikiant tekstines reikšmes, svarbos įgyja diskurso veiksniai (Ribera, Cuenca 2013: 35), todėl vertimo tekste vartojamos fakultatyvios teksto rišlumo kūrimo priemonės.

3 lentelė. *That / those* atitikmenų absoliutus dažnis vertimo tekste

Forma	Atitikmenys LT-vert.					
	Leksiniai (n=215)		Kompensuojamieji (n=245)		Nuliniai (n=90)	
That / those (n=550)	<i>ta(s)</i>	92	<i>šitai / taip</i>	29	Praleidimas	90
	<i>tai</i>	39	<i>toks / šitoks</i>	28		
	<i>tie / tos</i>	35	<i>jis / savo</i>	22		
	<i>tasai / toji</i>	16	<i>čia</i>	18		
	<i>šita(s)</i>	14	<i>štai / va</i>	9		
	<i>šitai</i>	9	<i>kas / kažkas</i>	6		
	<i>šitie / šitos / šie / šios</i>	5	Performulavimas	104		
			Kita	29		
Iš viso	39 %		45 %		16 %	

3.2 Leksinių atitikmenų paplitimas originalo ir vertimo tekste

Statistinė analizė rodo, kad atitikmenų dažnių skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($p < 0,0001$, kritinė vertė – 15,13). Anglų kalbos grožinės literatūros tekste vartoti artimojo ir tolmojo rodymo demonstratyvai tik iš dalies motyvuoja leksinių atitikmenų vartoseną verstiniame tekste. Statistinio reikšmingumo validumas įvertinamas atsižvelgiant į alternatyvius H_0 ir H_1 testavimo modelius – poveikio dydį (angl. *Effect Size for Log Likelihood*, ELL) ir Bajeso faktorių (angl. *Bayes Factor*, BIC). 4 ir 5 lentelėse pateikiamas demonstratyvų dažnis EN-orig. ir leksinių atitikmenų dažnis LT-vert.

4 lentelė. *This / these* dažnis EN-orig. ir LT-vert.

Teksto tipas	Žodžių skaičius	Absoliutus dažnis	Normalizuotas dažnis 1000 ž.	LL (1 d.f.)	p reikšmė	BIC	ELL
EN-orig.	197 503	480	2,43	45,11	$p < 0,0001$	32,37	0,00002
LT-vert.	143 415	202	1,4				

5 lentelė. *That / those* dažnis EN-orig. ir LT-vert.

Teksto tipas	Žodžių skaičius	Absoliutus dažnis	Normalizuotas dažnis 1000 ž.	LL (1 d.f.)	p reikšmė	BIC	ELL
EN-orig.	197 503	550	2,78	64,09	$p < 0,0001$	51,35	0,00003
LT-vert.	143 415	215	1,49				

Reiškinio normalizuoto dažnio skaičiavimas papildo absoliutaus dažnio rezultatus ir užtikrina patikimesnius reiškinio paplitimo įverčius. Įvertis parenkamas racionaliai įvertinus lyginamų tekstynų dydžius taip, kad dažnis netaptų iškreiptas pateikiant per mažus ar per didelius įverčius (McEnery ir kt. 2006: 53). Logaritminės tikimybės (angl. *loglikelihood test*) testas tekstynų lingvistikoje naudojamas dėl savybių, universalesnių nei chi kvadrato testo, kurio patikimumu abejojama apdorojant mažesnės apimties tekstynų duomenis (Oakes 1998: 38).

Statistinis rezultato reikšmingumas nurodo, kad rezultatas nėra atsitiktinis, o poveikio dydžiu įvertinamas dviejų susijusių kintamųjų asociacijos laipsnis (Ellis 2010: 4). 4 ir 5 lentelėse pateikiami poveikio dydžio įverčiai rodo, kad gauti rezultatai nėra stabilūs². Galimai klaidingi rezultatai įvertinami pasitelkus Bajeso faktorių, grindžiamą ne absoliučia, o sąlygine tikimybe, kad nulinė hipotezė yra neteisinga (Oakes 1998: 47). Angliško originalo ir lietuvių kalbos vertimo teksto duomenys patvirtino aukštą Bajeso faktorių, palaikydami alternatyvią hipotezę³.

² Poveikio dydžio interpretavimas yra tiesioginis, nuo 0 iki 1, ir išreiškia nuokrypį tarp nustatyto ir tikėtinio dydžio.

³ Įvertis > 10 žymi labai stiprų įrodymo laipsnį prieš H_0 .

3.3. *Leksinių atitikmenų paplitimas verstiniame ir neverstiniame tekste*

Demonstratyvų leksinių atitikmenų paplitimas verstiniame ir neverstiniame lietuvių kalbos tekste reikšmingo skirtumo neparodė. Demonstratyvai buvo panašiai pasiskirstę tiek verstiniame, tiek neverstiniame lietuvių kalbos tekste. Alternatyvioji hipotezė nepasitvirtino. 6 lentelėje nurodyti anglų kalbos demonstratyvų leksinių atitikmenų dažniai LT-vert. ir LT-orig.

6 lentelė. **Leksinių atitikmenų dažnis LT-vert. ir LT-orig.**

Teksto tipas	Žodžių skaičius	Absoliutus dažnis	Normalizuotas dažnis 1000 ž.	LL (1 d.f.)	p reikšmė	BIC	ELL
LT-vert.	143 415	1644	11,46	0,95	p>0,05	-11,47	0,00000
LT-orig.	104 062	1149	11,04				

Trianguliacijos metodu tirtas demonstratyvų paplitimas verstiniame ir neverstiniame lietuvių kalbos tekste atskleidė, kad skirtumų nepatvirtinus, nekalbama apie specifinį vertimo žanrą, taip pat negalima daryti prielaidos apie verstinio teksto eksplicitiškumą / implicitiškumą. Tai gali rodyti, kad didelė dalis atitikmenų struktūrinio ekvivalento originalo kalboje neturi ir nėra semantiškai ir pragmatiškai motyvuotos originalo (Baumgarten ir kt. 2008: 192). Pavesi (2013: 127) teigimu, demonstratyvų vertime praleidimų ir kompensuojamųjų atitikmenų gausu dėl pragmatinių ir sintaksinių tarpkalbinių skirtumų. Tokia restruktūrizacija yra sisteminga, nes tekstas derinamas su tikslinės kalbos normomis, priklausančiomis to paties žanro neverstiniams tekstams.

3.4. *Leksinių atitikmenų paplitimas neverstiniuose tekstuose*

Demonstratyvų paplitimas originaliame anglų kalbos ir neverstiniame lietuvių kalbos tekste parodė, kad lietuvių kalboje demonstratyvų vartoseną dažnesnę negu anglų. Aukštas Bajeso įvertis EN-orig. ir LT-orig. ir akivaizdus poveikių dydžių skirtumas tarp tekstynų tipų leidžia teigti, kad demonstratyvų paplitimas anglų ir lietuvių kalbų tekstuose nesutapo.

7 lentelė. **Demonstratyvų dažnis EN-orig. ir LT-orig.**

Teksto tipas	Žodžių skaičius	Absoliutus dažnis	Normalizuotas dažnis 1000 ž.	LL (1 d.f.)	p reikšmė	BIC	ELL
EN-orig.	197 503	1030	5,21	302,69	p<0,0001	290,08	0,00015
LT-orig.	104 062	1149	11,04				

Reikšmingas abiejų kalbų originalo tekstų skirtumas aiškintinas susijusiomis priežastimis. Anglų ir lietuvių kalbų demonstratyvų skirtybės priklauso nuo esminių semantinių ir sintaksinių nesutapimų (tokių, kaip lietuvių kalbos demonstratyvo junglumas su dalyviais, įvardžiutiniais būvdvardžiais, demonstratyvo kaip visos daiktavardinės frazės substituto funkcija) (Rosinas 2009), artikelinės įvardžio *ta(s)* vartosenos (Spraukienė 2008) bei anafo-

rinio asmeninio įvardžio *it* kompensavimo demonstratyvu lietuvių kalboje. Verta analizuoti ir kitus erdvės deiktikus – vietas deiksę, kad teksto deiktiškumo kaip komunikacinės normos požymio nustatymas būtų pagrįstas.

Išvados

Vertimo teksto duomenys atskleidžia, kad žemas parodomųjų įvardžių formalaus ekvivalentiškumo lygmuo rodo skirtingą jų semantinį potencialą tipologiškai skirtingose kalbose. Analizuotam tekstui nebūdingas denotacinis eksplikavimas, kadangi dalis kompensuojamųjų priemonių yra kiti deiktiniai žodžiai arba yra išlaikę jų požymių. Implikavimo aspektas taip pat nėra vyraujantis, nors nulinės atitikties atvejai gausesni nei eksplikavimo. Vertimo tekstui būdinga stilistinė variacija reiškiant originalo kalbos deiktinį turinį, tačiau formalūs atitikmenys deiktinėje (situacinėje) vartosenoje pasirenkami dažniau nei tekstinėje.

Gali atrodyti, kad verstinis tekstas yra mažiau pragmatiškai eksplicitiškas dėl jame reikšmingai mažiau vartojamų parodomųjų įvardžių ir kad deiktinis centras lietuvių kalbos tekste neutralizuojamas. Statistiniai duomenys rodo, kad pragmatinio komunikacinio skirtumo tarp lietuvių kalbos verstinio ir neverstinio teksto nėra, kadangi laikomasi žanrui ir kalbai būdingų deiksės vartojimo konvencijų ir grožinės kalbos originalas pritaikomas tikslinės kalbos auditorijai.

Palyginamojo teksto duomenys parodė, kad lietuvių kalbos grožinės literatūros tekste demonstratyvų vartojama gausiau negu angliškame tekste, todėl daroma prielaida, kad lietuviškam tekstui didesnis pragmatinis explicitiškumas būdingas kaip komunikacinė norma, kurią lemia semantiniai, sintaksiniai ir pragmatiniai demonstratyvų vartosenos skirtumai. Tokie prielaidai patvirtinti verta remtis didesnės apimties lygiagrečiuoju ir palyginamuoju tekstu.

Šaltiniai

- ROWLING, J. K., 2000a. *Harry Potter and the Goblet of Fire*. London: Bloomsbury Publishing.
ROWLING, J. K., 2000b. *Haris Poteris ir Ugnies taurė* [vert. Z. Marienė, 2008]. Vilnius: Alma littera.
TAPINAS, A., 2013. *Vilko valanda*. Vilnius: Alma littera.

Literatūra

- BAUMGARTEN, N., MEYER, B., ÖZCETIN, D., 2008. Explicitness in Translation and Interpreting. A Review and Some Empirical Evidence (of an Elusive Concept). *Across Languages and Cultures*, 9 (2), 177–203.
BECHER, V., 2010. Differences in the Use of Deictic Expressions in English and German Texts. *Linguistics*, 48 (6), 1309–1342.
BECHER, V., 2011. *Explicitation and Implication in Translation. A Corpus-based Study of English-German and German-English Translations of Business Texts*. Daktaro disertacija. Hamburgo universitetas.
BECHER, V., HOUSE, J., KRANICH, S., 2009. Convergence and Divergence of Communicative Norms Through Language Contact in Translation. In: *Convergence and Divergence in Language Contact Situations*. Eds. K. Braunmüller, J. House. Amsterdam: John Benjamins, 125–152.

- BERNARDINI, S., 2011. Monolingual Comparable Corpora and Parallel Corpora in the Search for Features of Translated Language. *SYNAPS: A Journal of Professional Communication*, 26, 2–13.
- BIBER, D., 1988. *Variation Across Speech and Writing*. New York: Cambridge University Press.
- BIBER, D., CONRAD, S., 2009. *Register, Genre, and Style*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLUM-KULKA, S., 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: *Interlingual and Intercultural Communication*. Eds. J. House, S. Blum-Kulka. Tübingen: Gunter Narr, 17–35.
- DAMILANO, F., 2007. Demonstratives in the Languages of Europe. In: *Europe and the Mediterranean as Linguistic Areas: Convergencies from a Historical and Typological Perspective*. Eds. P. Ramat, E. Roma. Amsterdam: John Benjamins, 25–48.
- DIESEL, H., 1999. *Demonstratives: Form, Function and Grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins.
- ELLIS, P. D., 2010. *The Essential Guide to Effect Sizes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HASSELGÅRD, H., 2006. Not Now—on Non-correspondence between the Cognate Adverbs *now* and *nå*. *Pragmatic Markers in Contrast*, 2, 93–114.
- HIMMELMANN, N. P., 1996. Demonstratives in Narrative Discourse: A Taxonomy of Universal Uses. In: *Studies in Anaphora*. Ed. B. Fox. Amsterdam: John Benjamins, 205–254.
- HOUSE, J., 1997. *Translation Quality Assessment. A Model Revisited*. Tübingen: Narr.
- HOUSE, J., 2015. *Translation Quality Assessment: Past and Present*. New York: Routledge.
- JOHANSSON, S., 2007. *Seeing through Multilingual Corpora: On the Use of Corpora in Contrastive Studies*. Amsterdam: John Benjamins.
- JUDŽENTYTĖ, G., 2017. Spatial Deixis in Lithuanian: Demonstrative Pronouns. In: *Language: Meaning and Form 8. Grammatical and Lexical Variance in Language System*. Eds. A. Kalnača, I. Lokmane. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 173–193.
- KLAUDY, K., KÁROLY, K., 2005. Implication in Translation: Empirical Evidence for Operational Asymmetry in Translation. *Across Languages and Cultures*, 6 (1), 13–28.
- KRANICH, S., 2016. *Contrastive Pragmatics and Translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- LEVINSON, S. C., 2004. Deixis. In: *The Handbook of Pragmatics*. Eds. L. R. Horn, G. Ward. Oxford: Blackwell Publishing, 97–121.
- Log-likelihood and effect size calculator. Prieiga: <http://ucrel.lancs.ac.uk/llwizard.html>
- Longman Grammar of Spoken and Written English* 1999. Eds. D. Biber, S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan. London: Longman.
- MALAMATIDOU, S., 2017. *Corpus Triangulation: Combining Data and Methods in Corpus-Based Translation Studies*. London and New York: Routledge.
- MCENERY, T., XIAO, R., TONO, Y., 2006. *Corpus-based Language Studies: An Advanced Resource Book*. London / New York: Routledge.
- OAKES, M. P., 1998. *Statistics for Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- PAVESI, M., 2013. *This and That in the Language of Film Dubbing: A Corpus-Based Analysis*. *Meta*, 58 (1), 103–133.
- PAVESI, M., 2015. The Translation of Conversation and Film Dubbing as a Discovery Procedure: Evidence from Demonstratives. In: *Language across Languages – New Perspectives on Translation*. Eds. E. Miola, P. Ramat. Cambridge Scholars Publishing, 143–172.
- RIBERA, C. J., CUENCA, M. J., 2013. Use and Translation of Demonstratives in Fiction: A Contrastive Approach (English-Catalan). *Catalan Review: International Journal of Catalan Culture*, 27, 27–49.
- RICHARDSON, B., 1998. Deictic Features and the Translator. In: *The Pragmatics of Translation*. Ed. L. Hickey. Philadelphia: Multilingual Matters, 124–143.
- ROSINAS, A., 1996. *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai: funkcijos ir semantika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- ROSINAS, A., 2009. *Baltų kalbų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra: sinchronija ir diachronija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

SPRAUNIENĖ, B., 2008. Apibrėžtumo kategorija ir jos tyrimai lietuvių kalboje. *Lietuvių kalba*, 2. Prieiga: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/13/121> [žiūr. 2018 04 15].

VANDERBAUWHEDE, G., DESMET, P., LAUWERS, P., 2011. The Shifting of the Demonstrative Determiner in French and Dutch in Parallel Corpora: From Translation Mechanisms to Structural Differences. *Meta*, 56 (2), 443–464.

VERMEER, J., 1978/2000. Skopos and Commission in Translational Action. Vert. A. Chesterman. In: *The Translation Studies Reader*. Ed. L. Venuti. London: Routledge, 227–238.

ZANETTIN, F., 2000. Parallel Corpora in Translation Studies: Issues in Corpus Design and Analysis. In: *Intercultural Faultlines: Research Models in Translation Studies I: Textual and Cognitive Aspects*. Ed. M. Olohan. Manchester: St. Jerome, 105–118.

Darija Bartkutė

Vytautas Magnus University, Lithuania

Research interests: spatial deixis, discourse analysis, contrastive pragmatics, corpus linguistics

Quantitative Usage of Demonstrative Pronouns in Translated and Non-Translated Texts

Summary

The article aims to estimate the distribution of demonstrative pronouns in the translated and non-translated Lithuanian text as compared to the English original. The quantitative method and contrastive analysis based on the triangulation of data sources are used to reveal whether demonstrative pronouns show different distribution patterns in the English original and Lithuanian translation compared to the translated and non-translated Lithuanian text. The research material was collected from *Harry Potter and the Goblet of Fire* by J. K. Rowling and a fantasy novel *Hour of the Wolf* by A. Tapinas. The preferences identified did not indicate significant differences in the tendencies for the use of demonstrative pronouns in the translated and non-translated text of Lithuanian fiction but revealed significant cross-linguistic contrasts in the quantitative use of demonstratives. It was, therefore presumed that there was no communicative difference between the translated and non-translated Lithuanian fictional text due to the genre and language conventions for the use of deictics and that the Lithuanian text demonstrated a preference for a more pronounced pragmatic explicitness than the English language text.

KEYWORDS: Spatial Deixis, Demonstratives, Translation Equivalence, Pragmatic Explicitness, Communicative Norm.

Darija Bartkutė – holds BA and MA in English philology and English language teaching at the Lithuanian University of Educational Sciences; MA in international marketing and management at the ISM University of Management and Economics; is a lecturer of the language of communication and English discourse studies at the Lithuanian University of Educational Sciences, member of the Lithuanian Association of Teachers of English as a Foreign Language; is a PhD student in the field of linguistic pragmatics at Vytautas Magnus University.

Pateikta / Submitted 2018 05 22

Priimta / Accepted 2018 08 10